

אופרה חוזרת: האם ישראל צריכה לחשוש מגרעין עיראקי?

written by אלי קלוטשטיין | 05.04.2024

ערב הסעודית הציבה, לפי דיווחי התקשורת, תנאים אחדים לכינון הסכם נורמליזציה עם ישראל [?] אי שם בספטמבר 2023, טרם המלחמה בעזה ולפני משהו שנראה כמו נצח של חצי שנה [?] ואחד מהם היה הסכמה ישראלית ואמריקנית להקמת תוכנית גרעין אזרחית. בכך רצתה ריאד ללכת בעקבות שכנתה, איחוד האמירויות, שכבר השיקה תוכנית גרעין אזרחית. אבו-דאבי, אגב, לקחה על עצמה הגבלות נוקשות מאוד, הקרויות "תקן הזהב" [?] ויתור מוחלט על כל טכנולוגיה שניתן להסב אותה לצורך בניית גרעין צבאי [?] ולפחות בעבר ערב הסעודית סירבה לקבל על עצמה מגבלות דומות.

אלא שסעודיה לא הייתה המדינה היחידה באזור שהביעה באחרונה עניין בטכנולוגיות גרעיניות. שכנתנו מצפון, סוריה, סיכמה לפני שבועיים עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, סבא"א, על הגדלת הסיוע שהיא נותנת למדינה הענייה בכל הקשור לטכנולוגיות גרעיניות למטרות שלום, ובמיוחד בתחום הרפואה הגרעינית. בשבוע שעבר חתמה דמשק על תוכנית פעולה גם עם החברה הממשלתית הרוסית רוסאטום למימוש מזכר על שיתוף פעולה בתחום הגרעין האזרחי שחתמה עם החברה כמה שנים קודם לכן.

הרנסנס הגרעיני במזרח התיכון לא מוגבל רק לשתי המדינות האלה: במרץ הצטרפה אליהן מדינה נוספת המעוניינת להקים תוכנית גרעין אזרחי, אלא שהפעם מדובר במדינה שמיוש יוזמה כזו בשטחה עלול להדיר שינה מעיני ישראלים [?] שכן המצטרפת החדשה היא לא פחות מעיראק. כן, זו אותה עיראק שבמבצע אופרה (או מבצע תמוז) ב-1981 השמידו טייסי חיל האוויר הישראלי את הכור הגרעיני שבנתה באוסיראק, אשר לא ממש נועד למטרות שלום.

עיראק עוסקת מזה כמה חודשים בסוגיית הגרעין, ובאוגוסט דובר הצבא הכריז רשמית על כוונתה לפתח תוכנית גרעין אזרחית, בעיקר לצורך הפקת חשמל שאינו תלוי בדלקים מזהמים. מהר מאוד עברה בגדאד לפסים מעשיים: בחודש שעבר הגיע לעיראק יושב ראש סבא"א, רפאל גרוסי, וסיכם שם עם ראש הממשלה המקומי על סיוע להקמת תוכנית גרעין, כולל אפשרות לשימוש בכורים מודולריים קטנים להפקת חשמל, תוך "צייתנות נוקשה לנורמות של אי הפצת נשק גרעיני".

תוכנית גרעין אזרחי בעיראק היא תסריט שעלול לגרום להרמת גבות בישראל, ולא בכדי. בעבר ניצלו כמה מדינות את הגישה שלהן לטכנולוגיות אזרחיות וידע של מומחים בתחום כדי לפתח תוכנית גרעין צבאית: כך היה בהודו בשנות השבעים, וכך השתמשה גם צפון-קוריאה בידע שרכש הנציג מטעמה במהלך שהייתו במתקני סבא"א כדי לבנות כור גרעיני לייצור פלוטוניום.

איראן עצמה ניצלה את הכור האזרחי בבושה, שהיה נתון תחת פיקוח של הסוכנות, כחזית לרכישה של טכנולוגיות לא מותרות שסייעו לה לפתח את הרכיבים לגרעין צבאי. איראן גם השתמשה בטכנולוגיות דו-שימושיות, שיכולות לשמש לפיתוחים אזרחיים וצבאיים כאחד, והסבה אותם לתוכנית הסודית שלה: סרכזות (צנטריפוגות) שהתקינה באישור סבא"א ובמסגרת הסכם הגרעין מ-2015 יכולות אומנם להפיק אורניום מועשר לרמה נמוכה, המתאים לשימושים למטרות שלום, אך גם אורניום מועשר לרמה גבוהה § אחד המרכיבים האפשריים להרכבת פצצה גרעינית. בשנים האחרונות הגבירה מאוד איראן את העשרת האורניום בסרכזות הללו, ובעיקר החלה להעשיר אותו לרמות גבוהות, המתאימות לייצור פצצה.

בכלל, בעולם יש רבים המבקרים את סבא"א ואת האמנה נגד הפצת נשק גרעיני (NPT), וטוענים כי היא לא בנויה די טוב ומאפשרת למדינות המעוניינות בכך להתחמש בנשק גרעיני. חשוב להבין שלסבא"א יש שליחות כפולה: הארגון אמון מצד אחד על הפצת טכנולוגיה גרעינית למטרות שלום, ומנגד לאכוף את האמנה כך שרק מדינות שמותר להן להחזיק בנשק גרעיני מבין אלה שחתמו עליה § מדינות שכוללות רק את חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון: ארה"ב, רוסיה, צרפת, בריטניה וסין § יהיו אלה שבאמת יפתחו נשק גרעיני. אגב, רק חמש מדינות בעולם לא חתמו על האמנה או פרשו ממנה: צפון קוריאה, דרום-סודן, הודו, פקיסטן וישראל, שמעולם לא הצטרפה לאמנה ונוקטת במדיניות של עמימות גרעינית. מצב זה, אגב, מאפשר למדינות הללו לא להפר את החוק כשהן מפתחות את כלי הנשק שלהן, אך במקביל הן לא מורשות ליהנות מסיוע בינלאומי לפיתוח גרעין אזרחי.

אלא שהכפילות זו מאפשרת למדינות החפצות בכך לצבור מומחיות וידע בנושאי הגרעין בהיתר, ובהמשך לנצל אותו לפריצה סודית לתוכנית צבאית, כמו במקרה של איראן, ובכל זאת להישאר במסגרת של NPT. מדינות אחרות אפילו יכולות לבחור לזרוק את NPT לפח האשפה של ההיסטוריה ולפרוש מהאמנה, על כל ההשלכות של צעד זה § כפי שעשתה צפון-קוריאה. התפקיד של סבא"א הוא לחשוף פעילויות כאלה ולפקח על הגרעין האזרחי, ובמקרה הצורך לדווח על הפרות למועצת הביטחון של האו"ם, כדי שתנקוט פעולות לעצירתן.

אגב, אותם כורים קטנים שסבא"א תיארה כאחת האפשרויות לייצור חשמל בעיראק אינם חפים מבעיות בכל הקשור לחשש מניצולם לצורך ייצור מרכיבים לתוכנית גרעין צבאית. יש כורים קטנים המשתמשים במים כבדים לייצור פלוטוניום, וצפון-קוריאה השתמשה בדגמים ישנים כאלה לבניית לפצצות. ככל הנראה גם הודו משתמשת בכורים כאלה באופן דומה. הדלק של כורים קטנים מועבר אליהם בנפרד מהכור עצמו, מה שמהווה סיכון לגנבה על ידי גורמי טרור או אפילו מצב שבו המדינה שבה מותקן הכור "מאבדת" את הדלק ומשתמשת בו במקומות אחרים. חלק מהכורים משתמשים באורניום שמועשר לרמה הגבוהה מ-20 אחוזים § הסף שמחשיבה סבא"א כהעשרה בטוחה, שאינה משמשת למטרות צבאיות. בהתחשב בכל אלה, מומחים אפילו מעירים שמדינות שמעוניינות לפתח בסתר תוכנית צבאית כנראה ייטו להעדיף כורים קטנים מודולריים, ולא כורים רגילים כאמצעי לפיתוח התוכניות הללו.

אבל מדוע צפות הדאגות האלה במקרה העיראקי? הרי מדובר במדינה ריבונית, שמשתפת פעולה עם סבא"א. הסוכנות הבינלאומית שאחראית על שמירת העולם מנשק גרעיני לא הייתה מתירה לה, לפי הדעות הרווחות, לפתח תוכנית גרעין לו היו לה חששות מתסריטים מעין אלה. אלא שבשנים האחרונות עיראק הפכה לאזור השפעה איראני מובהק, ומיליציות שיעיות חמושות הפכו את המדינה ל"חצר האחורית" של איראן. אנשי משמרות המהפכה מעבירים לשם טילים וכלי נשק, כלי טיס בלתי מאוישים ומערכות הגנה אוויריות. דרך עיראק מעביר כוח קדס משאיות עם אמצעי לחימה לסוריה וללבנון. כוחות ההתנגדות העממית. ארגון גג של כוחות מזוינים שיעיים שפועל בעיראק, ולכאורה כפוף לממשלה העיראקית. מכילים גם הרבה מיליציות שנתונות למרות האיראנית, והם הופכים לכוח המוביל בפוליטיקה המקומית. בכך הופך השלטון בבגדאד לממשלת בובות איראנית. השבוע, אגב, טהרן חתמה על חוזה עם עיראק לאספקת גז שיסיפק לתחנות הכוח במדינה לחמש השנים הקרובות. מנוף השפעה נוסף, במיוחד בשוק האנרגיה, שמאפשר לה לכופף את ידיה של עיראק מזוויות שונות.

אז כאילו לא היה די לנו בתוכנית הגרעין האיראנית והחששות מפניה, כעת הולך ונרקם לנגד עינינו תסריט נוסף, אפשרות אחרת לאיראנים להשיג לעצמם "השלמות" בתחום הגרעין, רזרבות או סתם ידע ממוסד בתחום הגרעין האזרחי. ספק אם השליטים באיראן בוכים על הסיכום של סבא"א עם הממשלה במדינה השכנה.

ואחרי כל זה, איך באמת מאזנים בין הצורך לאפשר למדינות שימוש בטכנולוגיה גרעינית למטרות שלום, כמו למשל לצורך ייצור חשמל. אשר נחשב "ירוק" יותר, לרוב. לבין החובה למנוע הפצה של נשק גרעיני? הרי זו אחת המטרות העיקריות של סבא"א. הסוכנות אמונה על כך שכל החברות שחתומות על NPT יוכלו ליהנות מגישה נוחה למשאבים גרעיניים, תוך שמירה על כך שלא ירוצו לפצצה. אגב, ישראל, שאינה חתומה על NPT, מתקשה זה שנים כבר לממש רעיונות של הקמת כורי חשמל בארץ, שכן למדינה בודדת מדובר בהליך יקר למדי, והמדינות שחברות במועדון "ספקיות הגרעין" העולמי אינן מוכנות למכור כורים למדינות שלא חתמו על האמנה.

אלא שבמקרה זה, ניסיון העבר לצערנו אינו טוב במיוחד: סבא"א כבר כשלה לא פעם בעבר בשמירה על חובותיה. באופן אירוני למדי, יושב ראש סבא"א השבוע הזהיר מתסריט חוזר של המקרה העיראקי, אם איראן תמשיך לפעול בתחום הגרעין ללא שקיפות כלפי הסוכנות. אם הפעם סבא"א תיכשל שוב, ייתכן שפעם נוספת כולנו נרוץ ל(מבצע) אופרה.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 5.4.2024.